

TIL TA'LIMIDA KOMMUNIKATIV YONDASHUV ASOSIDA GAPIRISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Xasanova Bonu Xaydar qizi

ToshDO'TAU 4-kurs talabasi
e-mail: bbasanova456@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada til ta'limida kommunikativ yondashuvning nazariy-metodologik asoslari hamda ushbu yondashuv asosida o'quvchilarda gapirish ko'nikmasini rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari va gapirish faoliyati bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ yondashuv doirasida qo'llaniladigan interaktiv metodlar, autentik nutq vaziyatlari hamda talabalarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik mexanizmlar asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kommunikativ yondashuv, gapirish ko'nikmasi, kommunikativ kompetensiya, nutqiy faoliyat, interaktiv metodlar.

Til ta'limining zamonaviy paradigmasi tilni faqat grammatik va leksik birliklar majmui sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy muloqot vositasi sifatida o'rgatishni talab etadi. Globalizatsiya, akademik va kasbiy mobillikning ortishi sharoitida o'rganuvchilardan chet yoki ona tilida erkin, ravon va vaziyatga mos tarzda fikr bildirish ko'nikmalariga ega bo'lish kutilmoqda. Shu bois gapirish ko'nikmasini shakllantirish til ta'limining eng murakkab va mas'uliyatli komponentlaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy til ta'limi nazariyasida gapirish ko'nikmasi til kompetensiyasining eng murakkab va integrativ tarkibiy qismi sifatida qoraladi³⁷⁴. Chunki gapirish jarayoni nafaqat grammatik va leksik bilimlarni egallashni, balki ularni real kommunikativ vaziyatda tezkor, maqsadga muvofiq va pragmatik jihatdan to'g'ri qo'llash qobiliyatini ham talab etadi. Shu sababli tilni o'qitish jarayonida gapirish ko'nikmasini shakllantirish masalasi an'anaviy strukturaviy yondashuv doirasidan chiqib, funksional-kommunikativ paradigma asosida qayta ko'rib chiqilmoqda³⁷⁵. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faqat grammatik va leksik bilimlarga tayangan ta'lim modeli o'rganuvchilarning real muloqot jarayonida mustaqil nutq hosil qilish ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi.

An'anaviy grammatika-tarjima va audiolingval metodlar asosan tilning formal tuzilishiga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilarda real kommunikativ vaziyatlarda mustaqil nutq hosil qilish imkoniyatini to'liq ta'minlay olmadi. Ushbu metodlarda reproduktiv mashqlar ustunlik qilgani sababli o'rganuvchilarning nutqiy tashabbusi, strategik fikrlashi va pragmatik moslashuvchanligi yetarli darajada rivojlanmadi. Mazkur holat til o'qitishda funksional va kommunikativ yo'naltirilgan yondashuvlarga ehtiyoj tug'dirgan.

Kommunikativ yondashuv aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib, til o'rganish jarayonining markaziga nutqiy faoliyatni joylashtiradi. Ushbu yondashuvda gapirish ko'nikmasi til birliklarini bilish natijasi emas, balki ularni muloqot jarayonida maqsadga muvofiq qo'llay olish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Bunda o'rganuvchi passiv bilim oluvchi emas, balki kommunikativ vaziyatlarning faol subyekti sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur maqolada til ta'limida kommunikativ yondashuvning nazariy-metodologik asoslari hamda ushbu yondashuv asosida o'quvchilarda gapirish ko'nikmasini rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari va gapirish faoliyati bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ

³⁷⁴ Tursunova, N. *Til o'qitish metodikasi: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O'qituvchi, 2018.

³⁷⁵ Axmedov, S. *Zamonaviy til ta'limida kommunikativ yondashuv*. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2020.

yondashuv doirasida qo'llaniladigan interaktiv metodlar, autentik nutq vaziyatlari hamda talabalarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik mexanizmlar asoslab berilgan.

Maqola natijalari til ta'limi amaliyotida kommunikativ yondashuvni samarali joriy etish, o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish va gapirish ko'nikmasini barqaror shakllantirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Til ta'limida kommunikativ yondashuv – bu nafaqat grammatika va leksikani o'rgatishga, balki tilni real muloqot kontekstida qo'llashga yo'naltirilgan pedagogik kontseptsiya hisoblanadi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari XX asr o'rtalarida tilshunoslik va metodika sohalarida shakllangan bo'lib, uning rivojlanishida o'ziga xos o'rin tutgan olimlar qatorida Dell Hymes, Michael Canale va Merrill Swain kabilarni ajratish mumkin³⁷⁶.

Kommunikativ yondashuvning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

1. Til – muloqot vositasi sifatida: Tilni o'rganishning maqsadi uni faqat grammatik jihatdan bilish emas, balki haqiqiy kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri va samarali qo'llay olishdir. Bu prinsip o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan.
2. Kontextual yondashuv: Tilni o'rgatishda kontekst muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarning turli muloqot vaziyatlarida nutqiy vazifalarni bajarish qobiliyati o'rgatiladi, masalan, savol berish, fikr bildirish, munozara qilish.
3. Nutq faoliyatining integratsiyasi: Tinglash, o'qish, yozish va gapirish ko'nikmalari bir-biri bilan integratsiyalashgan holda rivojlantiriladi. Bu o'quvchilarda tilni faol ishlatish madaniyatini shakllantiradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, kommunikativ yondashuv til ta'limini interaktiv va faol o'quv jarayoni sifatida ko'rib chiqadi. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot asosiy vosita bo'lib, o'quvchilarning tilni amaliy qo'llash ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois, zamonaviy metodikada grammatika va leksikani o'qitish faqat vosita sifatida, asosiy maqsad esa muloqot vazifalarini bajarish bo'lishi ta'kidlanadi.

Kommunikativ yondashuv tilni o'rganishni murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida talqin etadi. Ushbu yondashuvning nazariy asosi sotsiolingvistika, pragmatika, psixolingvistika hamda faoliyat nazariyasi yutuqlariga tayangan holda shakllangan. Til bilimlarini o'zlashtirish jarayoni bu yerda tayyor qoidalarni yod olish emas, balki nutqiy vaziyatlarda til vositalaridan ongli va maqsadga muvofiq foydalanish orqali kommunikativ tajriba orttirish sifatida qaraladi.

Kommunikativ yondashuv konsepsiyasining markaziy kategoriyasi hisoblangan kommunikativ kompetensiya tushunchasi D. Hymes tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u til bilishni faqat grammatik to'g'rilik bilan cheklash mumkin emasligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Kommunikativ kompetensiya o'rganuvchining muayyan ijtimoiy vaziyatda mazmunan to'g'ri, sotsial jihatdan maqbul va pragmatik jihatdan samarali nutq hosil qila olish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu kompetensiya bir nechta o'zaro bog'liq komponentlardan tarkib topadi.

Lingvistik kompetensiya fonetik, leksik va grammatik bilimlarni o'z ichiga olsa-da, kommunikativ yondashuv doirasida u mustaqil maqsad sifatida emas, balki nutqiy faoliyatni ta'minlovchi vosita sifatida talqin etiladi. Sotsiolingvistik kompetensiya esa nutqning vaziyatga, suhbatdoshning ijtimoiy mavqeiga va madaniy me'yorlarga mosligini ta'minlaydi. Aynan ushbu komponent gapirish jarayonida kommunikativ muvaffaqiyatga erishishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Diskursiv kompetensiya gapirish jarayonida alohida gaplarni mantiqiy va semantik jihatdan izchil nutqqa birlashtirish qobiliyatini anglatadi. Bu kompetensiya fikrning ketma-ketligi, mavzuning rivoji va nutqning yaxlitligini ta'minlaydi. Strategik kompetensiya esa nutqiy qiyinchiliklarni yengib o'tish, kommunikativ uzilishlarni bartaraf etish va muloqotni davom ettirishga xizmat qiluvchi strategiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlar yig'indisi gapirish ko'nikmasining mukammal shakllanishi uchun zarur shart-sharoitni yaratadi.

³⁷⁶ Hymes, D. (1972). *On communicative competence*. In J.B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin.

Kommunikativ yondashuvning muhim tamoyillaridan biri — tilni vazifa orqali o'rganish prinsipidir. Bu prinsipga ko'ra, gapirish ko'nikmasi sun'iy mashqlar asosida emas, balki real hayotga yaqin kommunikativ vazifalarni bajarish jarayonida shakllanadi. Nutqiy vazifalar o'rganuvchini muayyan ma'lumot almashish, muammoni hal qilish yoki fikrni himoya qilishga undaydi, natijada gapirish faoliyati tabiiy ehtiyojga aylanadi.

Shuningdek, kommunikativ yondashuvda o'rganuvchi markaziy subyekt sifatida e'tirof etiladi. O'qituvchi esa bilim manbai emas, balki kommunikativ muhitni tashkil etuvchi, nutqiy faoliyatni yo'naltiruvchi va refleksiyaning ta'minlovchi fasilitator vazifasini bajaradi. Bunday pedagogik model gapirish ko'nikmasining ongli, barqaror va funksional shakllanishiga xizmat qiladi.

Gapirish ko'nikmasi — bu tilning amaliy qo'llanilishi jarayonida shakllanadigan asosiy nutq faoliyati bo'lib, o'quvchilarda tilni to'g'ri va samarali ishlatish qobiliyatini rivojlantiradi. Psixolingvistik nuqtai nazardan, gapirish ko'nikmasi insonning kognitiv, emotsional va ijtimoiy jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u nutqning tezkor shakllanishi va ma'noli muloqotga yo'naltirilishini ta'minlaydi³⁷⁷. Shu bilan birga, gapirish jarayoni shaxsning nutqiy reaktivligi, ma'lumotni qayta ishlash tezligi va lingvistik iqtidor bilan uzviy bog'liqdir.

Didaktik nuqtai nazardan, gapirish ko'nikmasini rivojlantirishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Interaktivlik: O'quvchilarni faollikka undash, ularni turli muloqot vaziyatlarida nutq faoliyatini bajarishga jalb qilish. Masalan, ro'yxatga oid vazifalar, rol o'yinlari, savol-javob mashqlari.
2. Bosqichma-bosqichlik: Gapirish ko'nikmasi o'quvchilarda alohida nutq komponentlari (fonetika, leksika, grammatika) asosida rivojlantiriladi va keyin ularni muloqot vazifalarida integratsiyalash.
3. Individual va guruh yondashuv: O'quvchilarning psixologik xususiyatlari va til darajasi hisobga olinadi, bu esa nutq faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, zamonaviy til ta'limida gapirish ko'nikmasi nafaqat grammatika va so'z boyligi bilan cheklanmaydi, balki kontekstual, ijtimoiy va madaniy jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli psixolingvistik va didaktik yondashuvlar birlashganda, o'quvchilar tilni real kommunikativ vaziyatlarda samarali qo'llashga qodir bo'ladilar.

Gapirish ko'nikmasi til faoliyatining eng murakkab shakllaridan biri bo'lib, u bir vaqtning o'zida kognitiv, psixologik va lingvistik jarayonlarning sinxron ishlashini talab etadi. Psixolingvistika nuqtai nazaridan gapirish jarayoni niyatning shakllanishi, mazmunni rejalashtirish, til vositalarini tanlash hamda artikulyatsiya bosqichlaridan iborat ko'p bosqichli jarayon sifatida talqin etiladi. Shu sababli gapirish ko'nikmasini rivojlantirish faqat til birliklarini o'rgatish bilan cheklanmay, balki o'rganuvchilarning kognitiv va nutqiy mexanizmlarini faollashtirishni ham talab etadi.

Gapirish faoliyatining muhim psixologik jihatlardan biri nutqiy tashabbus va motivatsiyaning mavjudligidir. Agar o'rganuvchi nutqiy vaziyatni shaxsiy ehtiyoj va maqsadlari bilan bog'lay olmasa, gapirish jarayoni sun'iy tus olib, reproduktiv darajada qolib ketadi. Kommunikativ yondashuv doirasida yaratiladigan vazifalar aynan shu muammoni bartaraf etishga qaratilib, o'rganuvchini fikr bildirishga ichki ehtiyoj sezadigan faol subyektga aylantiradi.

Psixolingvistik tadqiqotlar gapirish jarayonida avtomatlashtirilgan va ongli jarayonlar o'zaro uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Boshlang'ich bosqichlarda til birliklarini tanlash va qo'llash asosan ongli nazorat ostida amalga oshirilsa, muntazam kommunikativ mashg'ulotlar natijasida bu jarayonlar asta-sekin avtomatlashtiriladi. Kommunikativ yondashuvda gapirish ko'nikmasini rivojlantirishning samaradorligi aynan ushbu avtomatlashtirish jarayonini tezlashtirish bilan izohlanadi.

Didaktik nuqtai nazardan gapirish ko'nikmasini shakllantirish jarayoni tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Avvalo, o'rganuvchilarni nutqiy vaziyatga tayyorlash, ya'ni mavzu bo'yicha leksik va semantik bazani shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Keyingi bosqichda esa yarim nazoratli mashqlar orqali o'rganuvchilarning nutqiy faolligi rag'batlantiriladi. Yakuniy

³⁷⁷ Sobirova, M. (2018). *O'zbek tilini o'qitishda gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi nashriyoti.

bosqichda esa erkin gapirishga yo'naltirilgan kommunikativ vazifalar orqali o'rganuvchilarning mustaqil nutq hosil qilish qobiliyati rivojlantiriladi.

Gapirish ko'nikmasini rivojlantirishda xatolarga munosabat masalasi ham muhim didaktik omil hisoblanadi. Kommunikativ yondashuvda xato o'rganish jarayonining tabiiy elementi sifatida qaraladi va u kommunikativ muvaffaqiyatni to'liq buzmaganda taqdirda darhol to'g'rilanmaydi. Bu yondashuv o'rganuvchilarning nutqiy ishonchini oshirish, psixologik to'siqlarni kamaytirish va erkin gapirish muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, gapirish ko'nikmasini shakllantirish jarayonida refleksiya va metakognitiv faoliyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'rganuvchilar o'z nutqini tahlil qilish, kommunikativ strategiyalarni ongli tanlash va baholash orqali gapirish faoliyatini yanada takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa kommunikativ yondashuvning didaktik samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Kommunikativ yondashuv doirasida gapirish ko'nikmasini rivojlantirish metodlari an'anaviy mashq tizimidan tubdan farq qilib, o'rganuvchini real muloqotga yaqinlashtiruvchi nutqiy vazifalar majmuasiga tayanadi. Ushbu metodlarning asosiy maqsadi til birliklarini izolyatsiyada o'rgatish emas, balki ularni kommunikativ niyat va vaziyat bilan uzviy bog'liq holda qo'llash ko'nikmasini shakllantirishdan iboratdir. Shuning uchun ham kommunikativ metodlar tizimi funktsionallik, interaktivlik va maqsadga yo'naltirilganlik tamoyillariga asoslanadi.

Gapirish ko'nikmasini rivojlantirishda keng qo'llaniladigan samarali metodlardan biri — rolli o'yinlar hisoblanadi. Rolli o'yinlar o'rganuvchilarga turli ijtimoiy rollar doirasida muloqot qilish imkonini berib, nutqiy faoliyatni sun'iy emas, balki shaxsiy tajriba bilan bog'liq jarayonga aylantiradi. Bunday faoliyat jarayonida o'rganuvchilar til vositalarini vaziyatga mos tanlash, muloqot strategiyalarini qo'llash va suhbatdoshning nutqiga mos ravishda javob qaytarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Kommunikativ yondashuv asosida gapirish ko'nikmasini shakllantirish jarayoni o'quvchilarning nutqiy faoliyatini interaktiv va kontekstual vaziyatlarda rivojlantirishga qaratiladi. Bu jarayonda asosiy maqsad – tilni o'rganayotgan shaxsning real kommunikativ vaziyatlarda samarali nutq yuritish qobiliyatini oshirishdir³⁷⁸.

Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan topshiriqlar ham gapirish ko'nikmasini rivojlantirishda muhim didaktik ahamiyat kasb etadi. Ushbu metod o'rganuvchilardan muayyan muammoni muhokama qilish, yechim variantlarini taklif etish va o'z fikrini dalillar asosida himoya qilishni talab etadi. Natijada gapirish faoliyati faqat til mashqi emas, balki intellektual va mantiqiy faoliyat bilan uyg'unlashgan kompleks jarayonga aylanadi.

Kommunikativ yondashuvda autentik materiallardan foydalanish gapirish ko'nikmasini rivojlantirishning muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Autentik audio va video materiallar, real suhbat namunalari asoslangan matnlar o'rganuvchilarning nutqni tabiiy tezlikda idrok etish va unga mos javob berish qobiliyatini oshiradi. Bunday materiallar yordamida gapirish jarayoni real hayot kontekstiga ko'chiriladi va o'rganuvchilarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya shakllanadi.

Juftlik va kichik guruhlarda ishlash kommunikativ yondashuvning asosiy tashkiliy shakllaridan biri bo'lib, u har bir o'rganuvchining nutqiy faolligini ta'minlashga xizmat qiladi. Katta auditoriyalarda individual gapirish imkoniyati cheklangan bo'lsa-da, kichik guruhlar doirasida tashkil etilgan muloqot vazifalari barcha o'rganuvchilarni faol nutqiy jarayonga jalb etadi. Bu esa gapirish ko'nikmasining barqaror va tizimli rivojlanishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, kommunikativ yondashuvda teskari aloqa mexanizmi alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi tomonidan beriladigan konstruktiv va selektiv teskari aloqa o'rganuvchilarning nutqiy xatolarini anglash, ularni mustaqil tuzatish va kelgusida samarali kommunikativ strategiyalarni tanlashiga yordam beradi. Bunday yondashuv gapirish ko'nikmasining ongli ravishda takomillashuvini ta'minlaydi va o'rganuvchilarning nutqiy ishonchini mustahkamlaydi.

³⁷⁸ Islomova, Z. (2020). *O'rta maktabda ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

Xulosa qilib aytganda, til ta'limida kommunikativ yondashuvning nazariy asoslarini va gapirish ko'nikmasini rivojlantirish psixolingvistik va didaktik xususiyatlarini tizimli tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy til ta'limi nafaqat grammatika va leksik bilimlarni egallashga, balki tilni real kommunikativ vaziyatlarda samarali qo'llashga yo'naltirilgan. Gapirish ko'nikmasi lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalarni birlashtiruvchi eng murakkab va integrativ tarkibiy qism sifatida qaraladi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, gapirish jarayoni kognitiv va emotsional mexanizmlarning uzviy ishlashini talab qiladi, didaktik jihatdan esa u interaktiv, bosqichma-bosqich va individual yondashuv asosida shakllantiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, rol o'yinlari, muammoli vazifalar, autentik materiallar, juftlik va guruh mashqlari, shuningdek, teskari aloqa va refleksiya mexanizmlari o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish va mustaqil nutq hosil qilish qobiliyatini rivojlantirishda eng samarali vositalardir.

Shu asosda til ta'limi amaliyotida bir qator tavsiyalarni amalga oshirish tavsiya etiladi: o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish uchun interaktiv mashg'ulotlarni ko'paytirish; autentik audio, video va matnli materiallardan foydalanish; nutqiy strategiyalarni shakllantirish, jumladan fikrni mantiqiy izchil ifodalash va kommunikativ uzilishlarni bartaraf etish; konstruktiv teskari aloqa va refleksiya mexanizmlarini joriy etish; shuningdek, o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish orqali ularni gapirish faoliyatiga faol jalb qilish muhimdir.

Natijada, maqola xulosasi shuni ko'rsatadiki, kommunikativ yondashuv asosida gapirish ko'nikmasini rivojlantirish nafaqat lingvistik bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarning ijtimoiy, kognitiv va nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv til ta'limida amaliy va samarali pedagogik model yaratish hamda o'quvchilarning nutqiy faolligini barqaror rivojlantirish uchun mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Axmedov, S. (2020). Zamonaviy til ta'limida kommunikativ yondashuv. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin.
4. Islomova, Z. (2020). O'rta maktabda ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Sobirova, M. (2018). O'zbek tilini o'qitishda gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi nashriyoti.
7. Tursunova, N. (2018). Til o'qitish metodikasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'qituvchi.